

ئەقىن و ستران

فېصل مەصفى

كوردستان - دھوك ۲۰۱۸

خواندنە كا فۇرمالىستى بۇ كېش و رېتىمىن ھۆزائىن فەيسەل مستەفای دیوانا "ئەقىن و ستران" وە كو نمونە

سوهەيب ميكايل عەزیز

پوختە:

ئەف فەكۆلېنە ل ژېر ناڧى (كېش و رېتىمىن
ھۆزائىن (ئەقىن و ستران) يا فەيسەل مستەفای،
خواندنە كا فۇرمالىستى) بزاڧە كە ل دويف بنەمايىن
مىتۆدا فۇرمالىستى ژېو دياركرنا گرنگترىن جۆرىن
كېش و بنیاتىن رېتىمى و يەكەيىن پېكھاتنا رېتىمى،
ئەوین پرائىيا ھۆزائىن نويكە رېن كورد ھۆزائىن
خۆ پى فەھاندىن. بۆ پراكتىكى ھۆزائىن (ئەقىن
و ستران) يىن (فەيسەل مستەفا) ھاتىنە وەرگرتن.

پىشەكى:

وان. ئەو نەييارەژى سەر ب بۆچوونا ئايدۆلۆژيا ماركسى بوون ((بۆ كەمكردنەو و ريسوا كردنيان ئەم ناوھيان پى بەخشر)) (۳) ب ئاڧ و دەنگتەين ئەندامى كۆما ئىكى (بازنى مۆسكۆ پى زانفانى) ئەفەبوون: (رۆمان ياكسوون، م.ن. بترسون، ا سلايف، غ.و. فينكور) ئەقان پتر گرنكى ددا شعريەتتى و تيورين ئاخفتا شعرى... ھەرھەسا ئەندامىن كۆمەلا (ابو ياز) ژى ئەفەبوون: (توماشيفكى، يورى تىنانوف، بوريس ايخباوم، فيكتور شكوفسكى) (۴) ك ل سالا ۱۹۱۹ى قى كۆمى كۆمەكا گوتاران بەلاڧكرن ل دۆر تىكىستى و گرنگيا دەنگان و ديسان وان گرنكى ددا پىتمى. بىگومان ئەگەرئى سەرھەلدانا قى گروپى ژى ژبەر وى چەندى بوو كۆمىنەئىن ئەدەبى ل وى دەمى تووشى ئاريسا مېتۆدى بوون (ئانكو بى مېتۆدى بوو). ئىكەم قەكۆلىنا فۆرمالىستىن رۆس ((ئەو كۆمەلە وتارە فراوانە بوو كە (بىيەلى) سالى (۱۹۱۰) بەناوى سېمبولىزمەو ھەلاوى كەدەو... و سالى (۱۹۱۶-۱۹۱۷) لە (سەن پترزبورگ) دوو كۆمەلە وتار سەبارەت بە تيورەكانى زمانى شعر بەلاوبونەو، شكۆ فىسكى ھېرشى كەدە سەر تىگەپىشتى سېمبولىستەكان. دەلى بايەخى شىواز لەوھدا نىيە كە زۇرتەين بىر بە كەمتەين وشە دەربېرىن)) (۵) فۆرمالىستىن رۆس جەخت ل ھندى دكر كو رەگەزىن نافەرۆكا تىكىستى برىتەيە ژ رېكخستنا تېكپەبى يا دەنگان و ھۆزانژى زمانەكە رېكخستىيە د ئاڧ تەقنەكە راجاندىيى دەنگىدا بەرجەستە دىت. فۆرمالىستىيا رۆسى بەرفرەھ بوو ۋەلاتى چىك و سلۆفاكياژى بخۆڧە گرت... ھەرھەسا ئەڧ براڧە ل رۆژئافايى رۆسيازى بەلاڧ بوو. و (تريفىتان تودوروف) رۆلەكە مەزن ھەبوو د قى چەندىدا. نافېرى ل فەرھەنسا دژيا، ئەۋى تىكىستىن فۆرمالىستىن روسى ۋەرگىپان و بو ئەگەرئى بەلاڧ بوونا قى براڧى ل رۆژئافايى. (۱) ھەرچەندە فۆرمالىستى ل سەردەمى شۆرەشا (۱۹۱۷) ئى سەرھەلدا، لى گەشەكرنا وى پىشتى شۆرەشى بوو. ئەڧنى قوتابخانى ھەتا سالا (۱۹۳۰) پى ئەكېشا و پاشى دەستھەلاتا سۆڧىتە چالاكىيىن وى قەدەغەكرن. لى پىشتى جەنگى جىھانىيى دووى جارەكادى وان دەست ب چالاكىيىن خۆ كەرڧە ل بن ئاڧنى بىياتگەرىن. (۷)

فەكۆلىن ژ دوو پىشكان پىك دەپت. پىشكا ئىكى دەربارەى تىگەھى پىتمى يە ل دەڧ فۆرمالىستان، و ئەڧ پىشكە ل سى تەۋەران پىك دەپت. تەۋەرى ئىكى سەرھەلدان و گەشەكرنا فۆرمالىستىن رۆس تىدا ھاتىيە بەحسكەرن. د تەۋەرى دووېدا، پىتما ھۆزانى و پىتما پەخشانى ل دەڧ فۆرمالىستان ھاتىيە روونكرن. د تەۋەرى سىيىدا، بنەما و دىتەين فۆرمالىستىن رۆس ھاتىيە پىش چاڧكرن. د پىشكا دووېدا كىش و پىتمىن ھۆزانىن ئەڧىن و ستران ھاتىيە پراكتىكرن. تەۋەرى ئىكى زاراڧ و پىناسەيىن پىتما شعرى تىدا ھاتىيە روونكرن. د تەۋەرى دووېدا پىتما ھەرەكى د ئاڧ نمونەيىن ھۆزانىدا ھاتىيە پراكتىككرن.. د تەۋەرى سىيىدا سەروا و د تەۋەرى چوارىدا پىتما ئاڧخىيى دناڧ نمونەيىن ھۆزانىدا ھاتىيە پراكتىككرن. زىدەبارى قى، فەكۆلەر ل دوماھيا فەكۆلىن گەھشتىيە چەند ئەنجامەكان كو ل دوماھيا فەكۆلىن د چەند خالەكاندا ھاتىيە رىزكرن.

۱- تىگەھى پىتمى ل دەڧ فۆرمالىستان:
۱-۱- سەرھەلدان و گەشەكرنا فۆرمالىستىن رۆس:
بزاڧا فۆرمالىستىن رۆس دەستپىكا چەرخى بىستى سەرھەلدايە، دناڧ جەنگى ئىكى پى جىھانىدا پەيدا بوو. ل سالا (۱۹۱۵) ئى كۆمەكا قوتابىيىن خواندنا بلند ل زانكۆيا (مۆسكۆ) (بازنى مۆسكۆ پى زانفانى) دامەزراند. پاشى كۆما دووى (كۆمەلا خويندەڧانين زمانى شعرى) ئەۋا بەرنىاس ب (ابو ياز) گەھشتى و ھەردوو گروپ پىكقە بوونە (فۆرمالىستىن رۆس) (۱) ھەژىيە بىزىن كو ئاڧنى فۆرمالىستىن رۆس ((ناڧەكە نەفەرمىيە ل سەر كۆمەكا زمانزان و فەكۆلەرئىن بەرھەمى ئەدەبى ھاتىيە دانان)) (۲) ئانكو وان ئەڧ ئاڧە بۆ خۆ نەدانايە، ھەڧدژ و نەيارىن وان ئەڧ ئاڧە دانايە سەر

۲-۱- پىتما ھۆزانى و پىتما پەخشانى ل دەڧ فۆرمالىستان:

پىتم د ھۆزانىدا ب گىشتى رۆلەكە سەرھەكى دگىرپت ژبو پىكىنىنا موزىكا ھۆزانى. ((بىياتى پىتمى د ئاڧخىيا خوەدا پى پە ژ رەگەز و بها و ياساين رىك و پىك و رىكخستى، چونكى ھەر ئەۋە ڧاكتەرى ئاڧاكر و زال د تىكىستا ھۆزانىدا، و ئەو ب گونجاندىن و ھەڧكارىكرنا رەگەزىن دىتر رادىت.

فەيسەل مستەفا

د ئەنجامدا كارتىكرنەكا ديار ل سەر ھەمى ئاستىن ھۆزانى دكەتن. چ ئاستى دەنگى يان پىكھاتەيى يان دەلالى بىت. رېتم تايبەتمەندىيا ديار و روھن گۆتتا ھۆزانى يە. و بنەما و رېكخستنا زمانى وئىيە. فەكۆلىنېن ئەدەبى و رەخنەيى داكۆكېي ل وئ چەندى دكەن كو بنىاتى رېتمى ستوينا سەرەكى يا پىكھاتا ھۆزانى يە. ژ مەزنترىن نھىنېن ھۆزانى يىن نە ئاشكرا، ئەو بگر و بكىشا رېتمى و موزىكى يا نھىنى يە)) (۸) ئەگەر ئەم ل ھۆزانا كوردى بنېرىن ب تايبەت ل قۇناغا نوپكرنى، ھۆزانا نوپيا كوردى ژلايى رېتم و موزىكى

فە گوھوپىنەكا
مەزن و
بەرچاڧ بخۆفە

دېتە. ب شىوہيەكى
گشتى د شىاندايە بېژىن
كو (موزىكا ھۆزانا نوپ يا
كوردى پشت بەستن ب بركان

دكر نەك ب سەرچەم دېرىن

بەرچەستە دىت ھەتا گەھشتىيە ھندى وەكو ئەدگارەكى ھونەرى ب شەرىفە ھاتىيە گرېدان. (۱۲) ژبەر ھندى د ھەر كارەكى شەرىدا بەراھىيا ھەر تىشتەكى پەيوەندىيا رېتمى ب شەرىفە دياردبىت. ل دويف دىتتا (گوتى): (چ ھزرىن سەرکەفتى يىن نافەرۆكا شەرى بى رېتم نىن)) (۱۳) دى شىن بېژىن رېتم يا د ھەموو تىكستەكى ئەدەبىدا ھەي لى د ھەر تىكستەكىدا ب شىوہيەكى جودا دەردكەفیت. ب ھارىكاريا چەند كەرەستە و مىكانىزمىن جودا ئاڧا دىت. ئانكو دى شىن بېژىن ((ل دويف پىكھاتنەكا ل سەر ئىكە د نافەرا حالەتىن دەنگ و بىدەنگىيى، روناھىيى و تارىيى، لڧىن و راوہستىانى، ھىز و لاوازييى، فشار و نەرماتىيى، كورتى و درىژىيى يە)) (۱۴) رېتما ھۆزانى دىتە (بابەتەك ژ بابەتىن ئاڧاھىيا ھۆزانى ديسان دىوارەكە ژ دىوارىن جوداكرنا وئ ژ ئاڧاھىيىن دى ھوسا دىتە خودان لەشەكى سنوردار و دەستىشانكرى و دى ناسنامەكا دى ب دەستخۆفە ئىنىت. واتە رېتما ھۆزانى گەلەك يا گرنگ و پىدڧىيە بۆ ئاڧراندنا جۆرە بابەتەكى د نافەرا ھۆزانڧان و ھەرگرىدا)) (۱۵) ب رىكا رېتم و موزىكى ((خوينەر يان گوھدار ھەست ب وئ ئاوازي دكەت كو د ناف دەنگ و پەيفان و بركەياندا دروست بووينە پىكھاتا كىشا ھۆزانى دىھملىنىت)) (۱۶) چونكى ب كارىنانا رېتمى دى سەرنجا خواندەڧانى يان ھەرگرى بۆ وئ چەندى راکىشىت كو ئەو يى ل بەرامبەر شىوازەكى ئاخفتى كو ژ شىوازي پەخشانى جودايە ((د ھۆزانىدا رېتمى پەيوەندىيەكا ئىكسەر يا دگەل كىشى ھەي، تا وى رادى كو كىش دىتە

ھۆزانى. ھۆزانا نوپ پىكھاتىيە ژ چەندىن كىشىن سەرەست د ھەر رىزەكىدا ژڧان كىشان چەندىن بركە ھەنە. بەلى ئەو بركە نە ب رەنگەكى وەكھەڧ رىزكرىنە. (۹)

ھەرچەندە د كارىن فۆرمالىستاندا رېتمى جھەكى سەرەكى نەبوو لى ((ئەو ئىكەم كەس بوون گازىكرى، كو رېتم ل گەل گوتارا شەرى بھىتە بەحسكرن... ل دەڧ فۆرمالىستان رېتم تايبەتمەندىيا ھەرە بەرچاڧا زمانى شەرىيە. ھەرچەندە ئەو نافەشېرن كو د پەخشانى ژىدا رېتم ھەيە، بەلى د پەخشانىدا ب ئەركى سەنتەرى (محورى) راناىت. ئانكو ھەردەمى رېتم د شەرىدا يا رىكخستى نەبىت دى شەرى تىكچىت. (۱۰) (رېتم بەگشتى لە شەرى و پەخشاندا ھەيە، بەلام رېتمى شەرى دەولەمەندتر و ئاشكرا تر رىك و پىكترە)). (۱۱)

فۆرمالىست دىبن كو ئەگەر پەخشانى ژى رېتم تىدا ھەبىت ھىچ ئارىشەيەك نىنە، مادەم تايبەتمەندىيا ھەر ئىك ژ وئ و شەرى يا جودابىت. ئەگەر بەرى خۆ بدەينە مېژوويا شەرى دى بىنن شەرى دەسپىكىن يا بى كىش بوويە. پشتى وئ قۇناغى دگەل ۋەرارار پىزانىن مروفى و پەيدا بوونا شارستانىن مەزن ئەو نەرىكىيا شەرى د چارچۆڧەيى گشتى رىكخستنا تىشاندا سىمايى ھونەرى پىڧە ديار بوو، و دگەل ھندى د قۇناغا د نافەرا شەرى بى كىشا سەرەتايى و شىعرا رىكخستى و سەروادارا قۇناغا شارستانىن، وئىنەيەك دەيتە دىت، ھەردوو دياردە تىدا ديارن. ئانكو رېتم د ھەموو دياردەيىن سروشتى و ژياىندا قۇناغ ب قۇناغ دگەل مروفى

ئەگەر ئۇ دروستكرنا رېتىما ھۆزائى و ب تايىبەت د ھۆزائىن كېشدار دا))^(۱۷) ھۆسان رېتىم د ھۆزائىدا جۆرە ئاوازەك و مۆزىكەكا تايىبەت داىىندكەت. د ھەمان دەمدا رېتىم دىبەتە ئېك ژ ھۆيىن سەرەكى يىن كارتېكرنى ل سەر خاندەقانى يان وەرگرى.

۱-۳- بىنەما و دىتىنن فۇرمالىستىن رۇس:

ھەتا بەرھەمى ئەدەبى بەكفېتە ژىر ئېرىنەكارەخەگرانە پىدقېبە بەرھەمى ئەدەبى ب شېۋەيەكى جودا و دوپر ل ژيان و ترس و پەيوەندى و مەلەنئىن دەرونى يىن نقىسەرى بەھتە شروڧەكرن. ئەف رەنگى شروڧەكرنى رەنگە بۇ مامۇستايەكى تەقلىدىي ئەدەبى ب كارەكى بى راما بەھتە بەرچاڧ، چونكى د مېتودىن رەخەيى يىن كەڧندا، ڧەكۆلىنن بەرھەمى ئەدەبى گرنگىي دەنە ئەو ھوكارىن دەرڧەي تىكىستى ئەدەبى كو كارتېكرنى ل سەر نقىسەرى دكەن و ئەف كارتېكرنەژى د ناف تىكىستى ئەدەبى رەنگەدەت. لى فۇرمالىستان د ڧەكۆلىنن خۇدا تىكىست ژ كارتېكرنىن دەرەكى دوپر ئىخست. ئەوان تى ڧەكۆلىن ل سەر تىكىستى ئەدەبى ئەنجام ددا. ^(۱۸) ئانكو ئېك ژ وان پىنگاڧىن گرنگ بۇ شروڧەكرنا تىكىستى ئەدەبى ل جەم فۇرمالىستان ئەو بوو كو پىدقېبە ل دەسپىكى ژانرى تىكىستى ئەدەبى بەھتە دەستىشانكرن ھەتا بشىن سىما و تايىبەتەندىن ئەوئ ژانرى دەستىشان بەكىن. بۇ ئومونە: ئەگەر تىكىست شعر بىت، پىدقېبە رەگەزىن شعرى دەستىشان بەكىن مينا: (زمان، وىنە، رېتىم، تۆپۆگرافيا...ھتادا) پاشى ڧەكۆلىنن ل چەوانيا بكارئىنانا ھەر ئېك ژ فان رەگەزان بەكىن. ئەڧى گرۇپى ل سالا (۱۹۵۷) ئى بەياننامەك بەلاڧكر و د وئى بەياننامىدا رېك و بىنەمايىن خۇ تىدا دارىژتن. كو ھندەك ژ وان ئەڧەنە:

۱- فۇرمالىستان بزاف دكر دوپر ژ ھوكارىن دەرەكى كو كارتېكرنى ل نقىسەرى دكەن، ڧەكۆلىنن ل تىكىستى ئەدەبى بەكىن. ب ھزرا وان پىدقېبە ((ڧەكۆلىنن ئەدەبى ژ كېلگەيىن دىتر يىن (مەرفى) بەھنە دايرىن وەكى (ساىكۆلۇژيا، جفاكناسى، مېژوو))^(۱۹)

۲- ل دەڧ فۇرمالىستان بابەت سەرەكى نەك ئەدەبە بەلكو ئەدەبىيەتە. ئەوانا بزاف دكر د ناف بەرھەمى ئەدەبىدا ل وان تايىبەتەندىيان بەگەرن يىن بەرھەمى ئەدەبى دكەنە ئەدەب. (ياكبسون) رستەيەكا ھەي ل سالا ۱۹۲۱ئى نقىسى بوو، ئەڧ رستەيە يا بوويە ئېك ژ دروشمىن فۇرمالىستىن روسى. ئەوژى ((ڧەكۆلىنن ئەدەبى ئەدەب تىن نىنە، بەلكو ئەدەبىيەتە ويى، ئانكو ئەو تىشە بەرھەمى ئەدەبى دكەتە

ئەدەب))^(۲۰) ئەو د بىنەرتدا ل دژى دابەشكرنا بەرھەمى ئەدەبى بوون ب سەر ھەردوو تەوەرپن فۆرم و نافەرۆكى^(۲۱) چونكى ب دىتتا وان فۆرم و نافەرۆك ناھىنە ژېك جوداكرن و ھەردوو تەمامكەرپن ئىكن. ئەڧ بزافە گەلەك كار ل سەر ((جۆرى فۆرمى ئەدەبى و دەلالەتەكانى دەكاتەوہ... بە تايىبەت لە كاتى شىكردەنەكانىان بۇ سىستەمە رېتىمىيەكان لە شىعدا و شىكردەنەوہيان بۇ سروشتى پەخشان))^(۲۲)

۴- ب دىتتا وان راما سەرەكى يا تىكىستى ھىكى دياردبىت، دەمى شروڧەكرنەكا راستەوخۇ بۇ تىكىستى بەھتە كرن. ئانكو شروڧەكرنەكا سەرتاسەرى و تىكىستى ھەمىيى ب خۇڧە بگرىت نەك ب شىوئى پارچە پارچە (انتقائى) بىت. ۵- ئەوان ڧەكۆلىنا (دووبارەكرن و سترىسا) دكر. چونكى ئەڧە دوو رېكىن ئاڧاكرنا تىكىستا ڧەگىرئى و پىكھاتىن رېتىمى نە.^(۲۳)

۶- فۇرمالىست پىشەرە بوون د بكارئىنانا ماتماتىكى د ڧەكۆلىنن ئەدەبىدا.^(۲۴) ئانكو گەلەك جاران دەمى ھەلسەنگاندەك ل دوپڧ بىنەمايىن مېتودا فۇرمالىستى بۇ دەڧەكى ئەدەبى دەھتە كرن، ڧەكۆلەر پىدڧى ب ئامارى دىبىت. بۇ ئومونە دەمى ڧەكۆلەر بىناتى رېتىما دەرەكى و نافخۇيى د تىكىستەكا ھۆزائىدا ديار دكەت.

۷- فۇرمالىستان گرنگى ب مژدارىيا دەڧى ددا. چونكى مژدارىيا دەڧى دىبەتە ئەگەرئى دەولەمەندكرنا دەڧى ئەدەبى و ب ڧى رەنگى چەندىن خواندن بۇ تىكىستەكا مژدار دەھتە كرن. ھەرەسا وان بزاف دكر د ڧەكۆلىنن خۇدا خواندەنەكا گرتى بۇ دەڧى ئەدەبى بەكىن. ئانكو د خواندنا خۇدا ل چارچوڧى دەڧى ئەدەبى دەرەنەكەڧن.

۸- فۇرمالىستان بزاف دكر د شروڧەكرنىن خۇدا ھەر ل بچووكتىن يەكە كو دەنگە، دەست پى بەكەن ھەتا مەزنتىن يەكە كو تىكىستى ئەدەبىيە.

۹- (گراھام ھوف) رەخەگر و تېور دانەرئى ھەڧچەرخى ئىنگلىزى سى بىنەمايىن گشتى دياردكەت كو برىتىنە ژ ((۱- يەكانگىرى ۲- گونجايى ۳- رونى و رۇشنى))^(۲۵)

۲- كىش و رېتىمىن ھۆزائىن (ئەڧىن و ستران):

جەئى ئاماژىيە كو د ڧەكۆلىنن نويدا، تايىبەتى يىن فۇرمالىستى، كىش پشكەكە ژ رېتىمى و نابىت ژ رېتىمى بەھتە جوداكرن. ب راما نەكا دى كىش ژى وەكى سەرۋايى، وەكى رېتىما دەرەكى و رېتىما نافخۇيى پارچەيەكە ژ بابەتەكى مەزن كو دىژنئى رېتىم.

۲-۱- رېتما شعرى زاراف و پىناسە:

بېگومان بىياتى رېتما ئاستەكە ژ ئاستىن سەرەكى يىن دەقى ھۆزانى. چونكى ژبلى كىش و سەروايى ئاستىن فۇنۇلۇجى و مۇرفۇلۇجى و سىنتاكسى و سىماتىكى ژى بەرجەستە دكەن. وەكو زاراف دى شىين بىژىن (وشەى رېتما (hythmR) لە وشەى رېموس (osRhythm) ى گرىكى يەوہ (ھاتوہ))^(۲۶) كە بە واتاى (جولہ)^(۲۷) لىقن ھاتىيە. د زمانى عەرەبىدا (الايقاع) ھاتىيە.. ئەدەبى كوردى ژى پەيقا (رېتما و ئيقاع) بكار دىنيت كو ژ لايى (مانا و پەنگىشە نىژىكى ئەدەبى گرىكى) يە كو رامانا لىقنا دەنگى د پەيقىندا دكەت) رېتما د ناقبەرا (كىش و ئاوازدا گونجاندىن پەيدا دەكات)^(۲۸) . ھەلبەت رېتما ب وى رامانى دەپت كو دياردەيەك ب شىوہى رېكخستى بەپتە دووبارە كرن. ئەفجا ئەو دياردە چ وەك كەرستەيەك زىمانى بيت ژ دەنگ و پەيف و رستەيان، يانزى ھەر دياردەكا دىترا ژيانى بيت وەكو پىللىن دەرياي و

لىقنى بۇ ماوہەكەن درىژ كارتىكرنا خۇ ھەبوويە. ھەروہسا د چەرخى نويدا بۇ ژىدەرى لىقنان فەگەپايە. مىنا دەروناسى ئەلمانى (فونت)، (رېتما ب رېفەچوونى دزفېنيت و (بوشەر) بۇ لىقنىن لەشى و گەلەكىن دى بۇ ياسايا لىقنىن سروشتى دزانن).^(۲۲)

ئەگەر ل فان بۇچوونىن ل سەرى بنىپىن دىنبن كو بەھرا پتر رېتما ب لىقنىفە گرىدەن، ئانكو ب لىقنىن رېكخستى تىدگەھن. لى د راستىپدا رېتما نە ب تنى لىقنە، ئەو لىقنا زانا و فەيلەسوفان بۇ فەكۆلىنىن خۇ كرىە تەوہر، بەلكو جۆرەك دى سىنشانكرنا لىقنىيە. و پەيوہندىيەكا ھەفېشكە د ناقبەرا گشت پارچىن شىوازى ھونەرى، يان ئەدەبىدا، كو ((ھەفسەنگىيا پارچىن ئاخفتنى، يان دەنگايە دكەل رېكخستنا وى، داکو بکەفیتە بەرامبەر ھەفدو))^(۲۳). ژلايەك دىفە ھندەك پىناسە داکوكىيى ل سەر دەنگى دكەن. كو ((لە دووبارە كرنەوہى دياردەيەكى گرنكى دەنگى لە چەند

جىگايەكى رىك يان نىزىكى برگەكاندا دروست دەپت))^(۲۴) ئانكو دى شىين بىژىن ((رېتما شعرى ژ ھەر بيافەك پتر د بياقى دەنگىدا ديار دىت يان ھەما ئەم پتر د وى بياقى ھەست پى دكەن)).^(۲۵)

۲-۲- كىش و رېتمىن ھۆزانىن ئەقن و ستران. (پراكتىك):

۲-۱- رېتما دەرەكى:

ئەف جۆرە ژ دوو پىشان پىك دەپت. (۱- كىش ۲- سەروا) ھەردو مىنا چارچۇفەك دەرەكىنە شعر تىدا بزافا

شەف و رۆژ و ھتد. رېتما سىستەمەك دەنگىيە (ئەفەژى د راستىپدا سىستەمەك مەزن و بەرفرەھە، كۆمەكا سىستەمىن بچوكتەر بخۇفە دگرىت. ھەر رەگەزەك بركى، نەپر، ئاواز - سىستەمەك فەرى پىك دەينىن و ئەف ھەمى سىستەمىن فەرى ئىك دگرن و ل دووماھىيى سىستەمى گشتىيى ھۆزانى دروست دكەن. كو ئەوژى دگەل سىستەمىن دن يىن زىمانى و نەزىمانى كارلىكا (تفاعل) بىياتى گشتىيى ھۆزانى پىك دىنن)^(۲۰) دىسان گەلەك زانا و فەيلەسوفان رېتما وەك مانايەكا تايەت پىناسە كرىە، ئەفلاتون رېتما ب لىقنا (بالندە و لىدانى دەمار و ھەنگاوى سەما و برگەى ئاخاوتن)ى^(۲۱) فە گرىدەت. ئەفنى پىناسى كو بىياتى رېتما فەگەپاندىيە بۇ

شعره کان ده که ن)) (۴۲) ئانکو یه که یین ریتمی ژ کیشین ساده پتر دهینه بکار ئینان و پشت ب یه که یین (۳) و (۴) و (۵) برگیه د ئافاکرنا بنیاتی ریتمییدا د بهستیت. ئەف جوړه کیشه ژ ی ب شیوه یه کئ گه لک به رفره ه د ناف هوزانین (ئه فین و ستران) دا هاتیبه په پره وکرن، ب شیوه یه کی کو پتریا هوزانین د ناف هوزانگرا ئەفین و ستراندا، بنیاتی ریتمی وان ژ کیشین لیکدایی پیکهاتیبه.

۱- کیشا (۷) برگیه یی: ئەف جوړه ژ یه که یا (۳) و (۴) برگیه یی پیکدهیت. وه کی فئ نمونا شعریا (۳ + ۴) برگیه یی:

- ۱- تو / وه / ره / نو / که / نو / که /
 - ۲- تو / وه / ره / تو / ئەف / رو / که /
 - ۳- ژ / یئ / مه / یئد / بو / رید / تن /
 - ۴- کهس / نه / شپت / را / گ / رید / تن /
 - ۵- نه / یئد / ژه / هیئش / تا / زو / یه /
- ۳+۴
- ۶- ئەف / ژید / نا / بئ / هیئ / فی / یه / (۴۳)
- ۴ ۳ ۲ ۱ ۳ ۲ ۱

نهجام: بنیاتی ریتمی فئ هوزانی لیکداییه، چونکی پتر ژ به که به کا ریتمی د نافدا هاتیبه دووباره کرن، ئەوژی یه که یین (۳) + (۴) برگیه یینه.

۲- کیشا (۸) برگیه یی: ئەف جوړه کیشه ژبلی پیکهاتا یه که یین وی یین ساده، وه ک کیشه کا لیکده ری ژ ی دهینه بکارئینان (۳+۵)، (۳+۵) دروست دیبت. فه یسه ل مسته فای ئەف رهنگه ب شیوه یه کئ به رفره ه د شعرین خوه دا بکار ئینایه. وه کی فئ نمونا ل خواری د هوزانا (شرینیا تال) دا هاتیبه په پره وکرن، کو دئ دیارکرنا ئاستی کیش و ریتمی، ب پارچه کرنا برگیه یین وی، دئ ب فی رهنگی به رجهسته که بن:

- ۱- ما / دؤس / تئ / نوی / ژمن / چید / تر / بوو / ۴ + ۴
- ۲- ما / فیا / نا / وی / ژمن / پید / تر / بوو / ۴ + ۴
- ۳- ئەز / با / وه پ / نا / که م / شپ / رید / نئ / ۳ + ۵
- ۴- د / لئ / م / ژ / یئ / وی / لئ / تر / بوو / ۳ + ۵
- ۵- هه / کو / ته / کا / ری / خو / ک / ری / ۳ + ۵
- ۶- پر / چا / سه / ری / خو / شه / ک / ری / ۳ + ۵
- ۷- ته / نه / دیب / ت و / گوھ / لئ / نه / بوو / ۴ + ۴
- ۸- شهو / خو / دیب / کا / کر / یه / گ / ری / ۴ + ۴
- ۹- هه / وا / رو / نا / خوید / نکا / وا / نا / ۳ + ۵
- ۱۰- گه / هئش / ته / ستید / رو / ئەس / ما / نا / ۳ + ۵
- ۱۱- ئەو / چ / د / له / دسین / گئ / ته / دا / ۴ + ۴

پیکئینانی دکته. واته ریتما دهره کی تن ته وه ری کیش و سهروایا هوزانی بخوڤه دگریت. هنده ک نافین دپتر بو ریتما دهره کی دهینه گوئن. وه کی ((موزیکا سهرفه کو دکه فیه به رامبه ری موزیکا فه شارتی، موزیکا چارچوڤه یی)) (۳۶) مه رهم ژ ریتما دهره کی بزافا کیش و دهر برینئ ژ دؤخ دهرونیین هوزانفانی و سه ربوړا گونجاندا وی دگه ل کیش و فه هاندنئ دچیت، پاشان فه کولینا سهروایئ دکته. (۳۷)

د هوزانین فولکلوری و نووین کوردیدا، ((راوه ستیانین واتایی ب ئه رکئ ریتمی رادبن. بو نمونه هه که هوزانه ک ژ (۸) برگیه یان پیک هاتیبیت پندقیه ریتما وی دابه شی دووی بیت و بیته (۴ + ۴) ئانکو پشتی هه ر چار برگیه یان راوله ستیانه کا واتایی هه بیت)). (۳۸)

۱- کیش د هوزانین ئەفین و ستراندا: کیش ریکه که بو دیارکرنا بنیاتی ریتما دهره کی ب شیوه یه کئ گشتی. (د). محمه د به کر ب فی رهنگی یه که یین ریتمی د شعرا نویا کوردیدا دابه ش دکته:

- ۱- یه که یا (۳) برگیه یی.
- ۲- یه که یا (۴) برگیه یی.
- ۳- یه که یا (۵) برگیه یی. (۳۹)

ل دویف دابه شکرنا (د. محمه د به کر) ی بو کیشین هوزانا نویا کوردی ئەجامدای، د شیاندایه ب ئەفی رهنگی ل خواری، کیشین هوزانین (ئه فین و ستران) ده ستیشان بکه بن:

أ: کیشین ساده: ئەو جوړه کیشن کو ژ ئیک یه که یا ریتمی پیک دهین. (۴۰) د هوزانین (ئه فین و ستران) دا تنئ هوزانه کا دهه برگیه یی هه یه ل سه ر فی جوړه کیشی هاتیبه فه هاندن، کو ئەفا ل خواریه:

- ۱- چا / فئ / ته / جا / نئ / خو / دیب / کا / م / نه /
- ۲- د / لئ / ته / جا / نئ / خو / زیب / کا / م / نه /
- ۳- ژ / بهر / وا / نه / من / هند / ده / خوډ / فیئ / تن / ۵+۵
- ۴- وهف / ژید / نا / م / ن و / ته / هند / دا / خ / نه / (۴۱)

نهجام: بنیاتی ریتمی فئ هوزانی ژ کیشا (۱۰) برگیه یی پیکهاتیبه. کو ژ کیشه کا ساده ب شیوه یی دوجارکی (۵+۵) برگیه یی ئافا بوویه.

ب: کیشین لیکدایی: مه بهست پئ ئەو جوړه کیشن کو پتر ((له یه که یه کی ریتمی به شداری پیکهاتیانی بنیاتی ریتمی

(۱۶.۶۶٪). ههلبهت وهکی د خشتهیدا دیاره، کیشا (۸) برهگهیی یا لیکدایی ب ریژا هه ره مهزن د هۆزانیښ (ئهفین و ستران) دا دهینه دیت. دیاره ئهفهژی دگه ل سروشتی زمانی کوردی، زاری کرمانجی پتر دگونجیت.

۲-۳- سهروا د هۆزانیښ ئهفین و ستراندا:

۲-۳-۱- سهروا پیناسه و تیگهه:

سهروا رهگهزهکێ گرنکه ژ روخسارا ده رهکیا هۆزانی. ههلبهت ئهشکهراهیه کو سهروا دووباره کرنا دهنگایه ل دووماهییا دیر یان ریژین هۆزانی، ئهف دووباره کرنهژی ئهکرهکێ ریتمی ددهته سهروایښ د ناف هۆزانیدا. سهروا ب گهلهک رهنگان هاتییه پیناسه کرن. مارف خهزنه دار ب فی رهنگی سهروایښ پیناسه دکهت: ((دیرهکانی شیعر، به وشهیهک دواییان دئی، ئهف وشانه له لایه ن کیش و ئاوازه وه کار لهیه کتری ئهکهن، به لای کهمیه وه ئه بئ تپیی دوایی ئهف وشانه ی دیره شعرهکان یهک بن))^(۴۸) ئهف پیناسه پتر بۆ سهروایښ هۆزانا کلاسیزی دگونجیت. عه لائه ددین سه جادی دبیژیت: ((سهروا بریتیه له و پیتانه، به دهنگ یان بښ دهنگ ئاوهزهکانیان وه کو یه که و کهوتونه ته دوایی ههردوو نیوه دیری هۆنراوه که))^(۴۹) د فی پیناسیدا دیاردبیت کو هژمارا پیتین سهروایښ پیک دئینن ب کیمی دوو پیت کیمتر نینه. ئانکو بههرا پتر ژ وان پیناسین کو د کهفندا بۆ سهروایښ هاتییه کرن، نیزیکی ئهوان پیناسه یانن کو عه ره بان بۆ سهروایښ کرینه. ههلبهت ئهفهژی ژ هندئ هاتییه کو عه ره ب گهلهک گرنگیی ب سهروایښ ددهن.

پشتی ئه و گوهورینین ب سهر شعرا نویدا هاتن، هندهک بیروبوچوونین جودا ژ یین کهفن ده رباره ی سهروایښ دروست بوون. د فی بیافیدا (عهزیز گهردی) دیاردکهت کو شعرا نوی ژ وان یاسا و دهستورین کهفن ده رکهفتیه کو بۆ بکارئینانا سهروایښ دهاتنه بکار ئینان. لئ ئهفه وئ چهندی ناگه هینیت کو وان دهست ژ سهروایښ بهردایه.^(۵۰) ئانکو د شعرا نویدا، سیسته مئ شعرا کهفن هاتییه لادن و ئه گهرئ فی چهندی ژ ی بۆ سه ره سستییا شاعری فه دگه ریت د نافه روک و پیتا دووماهییدا. ده رباره ی فی مارف خهزنه دار دبیژیت: ((خۆ به ند نه کردنی شاعیر به یهک قافییه، بۆ ئه وه یه که زیاتر ئازادبښ له ده رکردنی بیروباوه رپ))^(۵۱)

۲-۳-۲- سهروا د هۆزانیښ ئهفین و ستراندا :

د هۆزانیښ ئهفین و ستراندا سهروا ب گهلهک رهنگان هاتییه بکارئینان، کو د فی برگییدا، دئ ل دویف دابهشکرنا (یاسری حهسه نی) جوړین سهروایښ د هۆزانیښ ئهفین و

ستراندا دیارکهین. ئه و ژ ی ب ئه فی رهنگی ل خوارینه:

۲-۳-۱- سهروا ژ لایښ جوړیقه:

پ- سهروایا گراماتیكال: (Grammatical): ((ژ ئهنجامی زیده کرنا مۆرفیمه کئ ریژمانی یان پتر ل سه ره په یقه کئ))^(۵۲) فه یسه ل مسته فا د هۆزانا (ئهفینا راست) دا دبیژیت:

دئ ژینا خۆ ل خۆ فه کهین
دهرئ خو شیی ل هه میا فه کهین
ستران و لافژا پیک بیژین
چاف و دلا دئ پیکفه کهین^(۵۳)

سهروایا گراماتیكال د فئ هۆزانیښ (ل خۆ فه کهین، ل هه میا فه کهین، پیکفه کهین) کو ب هاریکاریا مۆرفیما (فه کهین) سهروایا وئ ب رهنگه کئ گراماتیکالی هاتییه دانان. لئ ئه گهر ل فان ههردوو دیران بنترین کو د هه مان هۆزانیښ هاتییه. هۆزانفانی جوئ سهروا بکار ئینایه، ئانکو سهروایا مۆرفیما ریژمانی دگه ل یا په یقین بنه رته ی ب خۆ:

به لئ که تو پیشه مان بووی
ستران و لافژه ((نه مان)) بووی
بئ هیقی تو بئ رمان بووی
هوی رهش و شین و رمان بووی^(۵۴).

ل قیری سهروایښ هه ر چار په یقین (پیشه مان بووی، نه مان بووی، بئ رمان بووی، رمان بووی) د جوئن، چونکی ژ بلی سهروایښ (پیشه مان، نه مان، بئ رمان، رمان) مۆرفیمین (بووی) سهروایه کا دی ل سه ر زیده دکهت و موزیکا وئ پتر دهوله مند دبیت.

ب- سهروایا ریتو ریکال: (Rhetorical): (ئهف جوړه سهروایه گریدایی بابه تی رهوانیژینه، ب تایبهت ره گه زدوژیا نه ته مام)^(۵۵) ئهف رهنگئ سهروایښ د هۆزانا (نه چه) ب فی رهنگی رهنگه ددهت:

نه چه، نه چه، خیر، نه چه
من دفتن تو ل دهف من بژی
نه که ی بچی، من نه هپله
هه ر تو بچی دئ من کوژی
دئ ب ئاگرئ خه رییا خۆ
دل و هنافین من سوژی.^(۵۶)

سەروا كرى يېن ھەر پەنگەكئ دوبر كرىنە ب سەروايەكا پەنگئ دى و ئەف چەندە ب ئاوابەكئ دەستكرد ژ لاين شاعرىقە ھاتىيە دانان. ھەرچەندە ئەف جۆرە سەروايە ب شىۋەيەكئ كىم د ناف ھۆزائىن فەيسەل مستەفايدا ھاتىنە بكارئىنان.

۲-۴- رېتما نافخۆيى:

رېتما نافخۆيى گرېدايى دارشتنا بەرھەمى ھۆزائىيە و مەبەست پى ئەنجامدانان كارەكئ ھونەرىيە. ئانكو ((ئىك ژ وان رەگەزىن گرنگىن ھۆزائىيە كو ب رولئ پېركنا ئەوئى قالاھىيى رادبىت ئەوا ژ ئەنجامئ دەستدانان رېتما دەرەكى دروست دېوئى))^(۶۱). رېتما نافخۆيى ب فى رەنگى ھاتىيە پىناسەكرن: ((پىلەكا دەنگىن نافخۆيى د كويراتيا بىئاتئ رېتما شەرى و دەنگقەدانا ناخئ شاعرىيە، كو ھەولا داھىنانا وئ ب كارئىنانا شىۋىن جودا دكەت))^(۶۲). د.كامل ھەسەن ئەلبەسىر ب فى رەنگى رېتما نافخۆيى پىناسە كرىە "بىرئىيە لەو پەيوەندىيەى كە لە ئىوان وشە و دەرپرئى رستەى شەركاندا دروست دەبىت و قولايى چۆنىتەى رېزبوونى دەنگەكانى ئەم رەگەزانە ديار دەكات"^(۶۳) ژبۇ دياركرنا رېتما نافخۆيى د ھۆزانا فەيسەل مستەفايدا، فەكۆلىنى پىدفى ب ئەفان مىكانىزىمان ھەپە:

ئىك: دووبارەكرن د ئاستئ دەنگىدا:
دوو: دووبارەكرن د ئاستئ پەيقيدا:
سئ: دووبارەكرن د ئاستئ رستىدا:

ئىك: دووبارەكرن د ئاستئ دەنگىدا:

د فى ئاستىدا دەربارەى رېتمئ (باس لەو ياسايانە دەكات كە فۆنىمەكانىان ھەندئ لە وشەكانى رستەى شەرى رىك دەخەن... ئەم رىكخستەنى فۆنىمەكان بە مەبەستى شاعىرە بۇ قەرەبووكردى لە دەستدانى ھاودەنگى قافىەكان)^(۶۴). دووباركرن د ئاستئ دەنگىدا، ب دوو رەنگان دەھىتە ئەنجامدان: أ- دووبارەكرنا تاك فۆنىمى ب- دووبارەكرنا جۆت فۆنىمى. ھەژى ئامازەكرئىيە كو ھەر ئىك ژ فان ب شىۋەيى ئاسۆيى و ستونى دووبارەدېن.

أ- دووبارەكرنا تاك فۆنىمى:

۱- شىۋەيى ئاسۆيى:

- ۱- چاوا جىھان بئ روژ تارى و تارىستانە
- ۲- چاوا لەش بئ دل بئ مرى و بئ بئ ژيانە

د فى پارچە ھۆزائىدا، ژبلى فۆنىمىن دەستىكا فان سئ پەشقان (بژى، كوژى، سوژى) يېن دى ھەمى ژ ھەمان فۆنىمان پىكھاتىنە كو رەگەز دۆزىيەكا نە تمام د سەروايدا پىك دەھىن. ئەفەژى بوويە ئەگەرى دروست بوونا سەروايدا رىتو رىكال.

۲-۳-۲- ژ لاين تۆپوگرافىيى فە:

أ- سەرواين ھەقبەندكرى: ئەف جۆرە سەروايە ل دويف ئىك دەھىن بئى چ ناڧېر ب رىكا سەروايەكا دى بكەقنە ناف ((ئەف جۆرە بارا پتر سئ - چوار سەروايەكا فەدكرىت، ھەر زوو شاعر دەست ژئ بەرددەت دا پەنگەكئ دى بگرىت))^(۵۷) ۋەكى د ھۆزانا (كۆلك) دا ھاتىيە:

ئەفە ژ كەنگى ؟

ۋىرئانە ھاتە فى جەنگى ؟

مەر و كىسن بوونە ژەنگى !؟

ترس و سەھم لىرە پەنگى!

بۇچى تو ھۆيى بئ دەنگى !؟^(۵۸)

سەروا ھەقبەندكرى د پەيڧىن دووماھىيا ھەر رېزەكىدا ب پەنگەكئ رىكخستى كەقتىنە دويف ئىك ژ لاين شاعرىقە د پەيڧىن (كەنگى، جەنگى، ژەنگى، پەنگى، دەنگى) كو (ن - گى) ل دووماھىيا ھەمى پەيڧا زىدە بوويە. ئەف جۆرە سەروايە ب شىۋەيەكئ بەرفرەھ د ھۆزائىن فەيسەل مستەفايدا بكار ھاتىنە.

ب- سەرواين ئىك دووركرى: ئەف جۆرە بەروفاژى سەرواين ھەقبەندكرى، ((بەلكى ب ھندەك رىزكىن شەرى چ يېن ب سەروا يان بئ سەروا دەھىتە بىرئ))^(۵۹). ئەف جۆرئ سەرواين د ھۆزانا (ھىلان) بەرجەستە دبىت، تىدا ھاتىيە:

كو ل من بەرزە بوى شرىنئ

روژا گەش تە ل من ئاڧاكر

تە دەر و پەنجەر نژىن

ھىقى ھىلانە بئ راگر

خۆزىكان ئەز خوارم جانئ

تە پەنجا خۇ ب دلى داكر

ھىلان نەيا ب ساناهىيە

لايەك بەفرە، لايەك ئاگر^(۶۰)

سەروا ژ ئىك دووركرى د فى پارچە ھۆزائىدا د پەيڧىن ((ئاڧاكر، راگر، داكر، ئاگر) دا ھاتىيە فەھاندن. واتە پەيڧىن

۳- چاوا باخچه بِنِ ئاف و تاف یِ ویرانه
 ۴- وهسا دلّی من بِنِ ته یِ بِنِ سه میانه (۶۵)

۲- خورته میرن، جهنگه یارن
 ۳- د پهیت و جفت و هوشیارن
 ۴- پهیا نابن، چکو دکارن (۶۸)

۱- ل ریژا (۱) فۆنیمِ (ر) چار جاران دووباره بوویه،
 فۆنیمِ (ی) سِ جاران دووباره بوویه، فۆنیمِ (ت، ن) هه
 ئیک ژ وان دووجاران دووباره بوویه.
 ۲- ل ریژا (۲): هه ئیک ژ فۆنیمِ (ی، ئ) چار جاران
 دووباره بوویه، و هه ئیک ژ فۆنیمِ (ا، و) دووجاران
 دووباره بوویه.

- ل ریژا (۱) جۆت فۆنیمِ (رن) ل ریژین (۱، ۲، ۳، ۴) ب
 شیوئ ستونی دووباره بوویه. ههروسا جۆت فۆنیمِ (یا) ب
 هه مان شیوه ل ریژین (۱، ۲، ۳، ۴) ب شیوئ ستونی دووباره
 بوویه.

دوو: دووباره کرن د ئاستی په یقیدا:

ئهف جوره دووباره کرنه ژ ی ب دوو شیوه یان دهیته
 ئەنجام دان.

۳- ل ریژا (۳): فۆنیمِ (ر) چار جاران دووباره بوویه،
 فۆنیمِ (ئ) سِ جاران و فۆنیمِ (چ، ف، ب) دوو جاران
 دووباره بوویه.
 ۴- ل ریژا (۴): هه ئیک ژ فۆنیمِ (ئ) چار جار (ن، س،
 م) دوو جارا ب شیوه یی ئاسۆیی دووباره بوویه.

۱- شیوئ ئاسۆیی:

- ۱- چ شهف ژ شهفین گوندی مه خوشتر نین
- ۲- هه می ستیرین ئەسمانی دئ خو خهملین
-
-
- ۳- خهون و خهو، هه خهون و خهویت گوندی مه نه
- ۴- مووریئت خهوی ل هه می جهه کی د مشه نه (۶۹)

۲- شیوه یی ستونی:

- ۱- دئ هوین بینن....
- ۲- چیا یی ئالای دهژینیت
- ۳- کوردستان ل سه خوین
- ۴- کوردین، هه و هه دئ مین (۶۶)

- ههروه کی دیار په یقا (شهف) ل ریژا (۱) دوو جارا
 دووباره بوویه، و ل ریژا (۳) ههردوو په یقین (خهون، خهو)
 هه ئیک ژ وان دوو جاران دووباره بوویه.

۱- هه ئیک ژ فۆنیمِ (ئ، ی، ن) ل ریژین (۱، ۲، ۳، ۴)
 ب شیوئ ستونی دووباره بوویه.
 ۲- ههروه سا ههردوو فۆنیمِ (د، و) ل ریژین (۱، ۳، ۴)
 ب شیوئ ستونی دووباره بوویه.

۲- شیوئ ستونی:

- ۱- نئ تو هیژای، تو پر بهای
- ۲- تو شازاده ی، توی په ریخان
- ۳- ته دیم روژ و رونا هییه
- ۴- لهو رهش و تاری مه نه مان
- ۵- دیتنا ته ده ری هیقیانه
- ۶- لهوا ئەز ههردهم یی ل ژفان. (۷۰)

ب- دووباره کرنا جۆت فۆنیمی:

- ۱- شیوئ ئاسۆیی:
- ۱- چاوا جانا شهفنی یا هه یف و ستیرانه
- ۲- چاوا په لاتینک هه ره خوشا گولانه
- ۳- چاوا بولبول مه ره ق ئاواز و ستانه
- ۴- وهسا ههزرا ته ههردهم ل من میهقانه (۶۷)

- په یقا (تو) ل ریژین (۱، ۲) دووباره بوویه، و په یقین
 (ته) ل ریژین (۳، ۵) ب شیوئ ستونی دووباره بوویه.

۱- ل ریژا (۱) جۆت فۆنیمِ (یا) دووجارا دووباره بوویه.
 ۲- ل ریژا (۲) جۆت فۆنیمِ (لا) دووجارا دووباره بوویه. و
 جۆت فۆنیمِ (ه) ر دووجارا دووباره بوویه.
 ۳- ل ریژا (۳) جۆت فۆنیمِ (بو) دووجارا دووباره بوویه.

س: دووباره کرن د ئاستی رستیدا: ئانکو دووباره کرنا
 رسته یان یان فریزان د ناف هۆزانتیدا. هه له بت ئەف جوره
 دووباره کرنه ژ ی رۆله کئ سه ره کی دگپرن د ناف ریتما نافه کییا
 هۆزانتیدا. دووباره کرنا رسته یان د ناف هۆزانتین فهیسه ل
 مسته فای ب فی رهنگی هاتییه:

- ۲- شیوئ ستونی:
- ۱- کورد سیارن، کورد شیارن

دگەھىتە (۱۶.۶۶٪). ھەلبەت د قى ڧەكۆلىنى دياردبىت كو كىشا (۸) بىرگەبى يا لىكدايى ب رىژا ھەرە مەزن د ھۆزائىن (ئەقېن و ستران) دا دەھىنە دىت. ديارە ئەقەژى دگەل سروسشتى زمانى كوردى، زارى كرمانجى پتر دگونجىت.

۲- (فەيسەل مستەفا) د ھۆزائىن خۇدا كىمتەرخەمى د بىئاتانا رىتما ناڧخۇيىدا نەكرىيە، خرقەبوونىن فونىمان و دووبارە كرنا پەيڧ و رستەيان د ھۆزائىن وى بەرجەستە دىن. ۳- د ھۆزائىن (فەيسەل مستەفا) ىدا گرنگىيە كا مەزن ب سەروايىن ھاتىيە دان. پىخەمەت ھندى كو كارتىكرنى ل سەر وەرگرى بگەت و سەروايە كا ھەمەرەنگ د ھۆزائىن وى ھاتىنە بكارئىنان.

- پەراويز:

۱. نعمت الله حامد نھىلى، دەرافەك ژ رەخنى (رەخنە و ڧەكۆلىن)، ۱چ، چاپخانا ھاوار، دھۆك، ۲۰۱۰، ۲۳ ل
۲. د.عبدى حاجى، چەند تيورەكىن رەخنا ئەدەبى، ۱چ، چاپخانا حى ھاشم، ھەولېر، ۲۰۰۸، ۲۳ ل
۳. د. كەمال مەعروف، تيورە نوڧىيە كانى رەخنە ئەدەبى، ۱چ، چاپخانى ھەلەريا، سلىمانى، ۲۰۱۲، ۶۰ ل
۴. ھەمان ژۇدەر، ۵۹ ل
۵. نعمت الله حامد نھىلى، دەرافەك ژ رەخنى (رەخنە و ڧەكۆلىن)، ۲۴ ل
۶. د.عبدى حاجى، چەند تيورەكىن رەخنا ئەدەبى، ۵۸ ل
۷. نعمت الله حامد نھىلى، دەرافەك ژ رەخنى (رەخنە و ڧەكۆلىن)، ۲۷ ل
۸. نعمت الله حامد نھىلى، شىوازگەرى: تيورى و پراكتىك (ڧەكۆلىنە كە د بىاڧى ھۆزائىن)، ۱چ، دەزگەھا سپىرىز بىن چاپ و ھەشانى، دھۆك، ۲۰۰۷، ۱۹۰ ل
۹. نزار ئورمانى، خوين د ھەمبىزا بەڧرىدا (ڧەكۆلىنە كا فۇرمالىستى شىكارىيە د شعرا موئەيەد تەيب دا)، ۱چ، چاپخانا ھەزارەتا پەرورەردى، ھەولېر، ۲۰۰۵، ۳۱ ل
۱۰. پ.د. محەمەد بەكر و د.مەسعود جەمىل. تىگەھى رىتمى د ناف مېتۇدېن رەخنەيىدا، گۇڧارا توپۇەر، ژمارا (۰). سال ۲۰۱۷، ۱۲ ل
۱۱. ھەزىز گەردى، كىشى شعرى كلاسىكى كوردى (بەرورەردىكى لەگەل ھەروژى ھەربى وكىشى شعرى ڧارسىدا)، ۱چ، چاپخانى ھەزارەتى رۇشەنبىرى، ھەولېر، ۱۹۹۹، ۷۱ ل
۱۲. نەڧىسا ئىسماعىل، پىنداچونە كا كورت ل دۇر كىش و رىتمى د بۇچوتىن چەند زانايەكاندا، گۇڧارا پەيڧ، ژمارە (۴۴)، دھۆك، ۲۰۰۸، ھەشانىن ئىكەتتيا نڧىسەرېن كوردە، ۸۷ ل
۱۳. ئىسماعىل بەدى، مۇسىقا و تاييەتمەندىيىن وى د ھۆزائىدا، گۇڧارا پەيڧ، ژمارە (۲)، ۱۹۹۴، ھەشانىن ئىكەتتيا نڧىسەرېن

- ۱- من گوھلیبوو
- ۲- خازگین و بەربویک دریزن
- ۳- من گوھلیبوو
- ۴- دى بیه بویک و
- ۵- ئەڧرۇ دى تە ڧەگوھپىزن
- ۶- من گوھلیبوو
- ۷- گازیكریبت شاهیاناته
- ۸- ھەمى خودان بەھا و ریزن. (۷۱)

ل ریزین (۱، ۳، ۶) رستا (من گوھلیبوو) ب د ناف ھۆزائىدا دووبارە بوویە. ئەڧ دووبارە كرنە ژى مەرەما پشت راستكرن و جەختكرنا ئەوى بابەتى دەھىت كو ھۆزائىنى گوھلیبوویە.

ھەرەسا د ھۆزانا (ھەكو) دا، ھۆزائىن دىپىژىت:

- ۱- ھەكو تو دەھىي.... تو رۇناھىيى دگەل خۇ دئىنى
- ۲- تۆ گولاقى ل ھەمى جەھكى دبارىنى
- ۳- ھەكو تو دەھىي.... ھەر چار وەرر دبنە بەھار
- ۴- تىكدا جىھان دىبىتە بەھەشت و ھەدار
- ۵- ھەكو تو دەھىي.... خۇشى كانىەكا بىن بنە
- ۶- ھەر وەكى ئەڧ جىھانە ھەمى يا منە. (۷۲)

رستەيا (ھەكو تو دەھىي) ل ریزین (۱، ۳، ۵) د ناف ھۆزائىدا دووبارە بوویە. ھەلبەت ئەڧ دووبارە كرنە ژى بوویە ئەگەرئى مكومكرنا بىئاتى رىتما ناڧخۇيى د قى ڧى ھۆزائىدا.

ئەنجام:

پشتى شۇڧەكرنا بابەتتىن قى ڧەكۆلىنى دىياركرنا بىئاتى رىتمىيىن ھۆزائىن (فەيسەل مستەفا) ل دوپڧ بنەمايىن مېتۇدا فۇرمالىستى دى شىيىن ب كورتى ئەڧان ئەنجامىن ل خوارى دەستىشان بگەين.

۱- سەرجمەن ھۆزائىن (فەيسەل مستەفا) ل كو د پەرتوكا ھۆزائىن (ئەقېن و ستران) دا ھاتىن (۶۰) ھۆزان. كو ژ (۱۴۰) بەرپەران پىكھاتىنە. پشتى ڧەكۆلىن ل رىتما دەرەكىيا سەرجمەن ھۆزائىن وىدا ھاتىيە كرن، ب تى (۱) ھۆزان ل سەر (كىشا سادە) ھاتىيە ڧەھاندن كو رىژەيا وى دگەھىتە (۱۶.۶۶٪) و (۴۹) ھۆزان ل سەر (كىشا لىكدايى) ھاتىنە ڧەھاندن. كو رىژا وى دگەھىتە (۸۱.۶۶٪). دىسان (۱۰) ھۆزان ل سەر (كىشا ئازاد) ھاتىيە ڧەھاندن. كو رىژا وى

۳۴. د. محەمەد بەكر، كېش و رېتىمى شەئرى فۇلكلورى كوردى، ۱چ، دەزگای چاپ و بەلاوكرندنەهەى ئاراس، ھەولتېر، ۲۰۰۴، ل ۱۹۶.

۳۵. ياسر حەسەنى، بىئىتاتى رېتىمى د شەئرا نووياً كوردیدا (دەفەرا بەھدینان ۱۹۷۰ - ۱۹۹۱)، ل ۲۰.

۳۶. چنار صدیق غازى، ئاراستىن تەككىكى د شەئرا نووياً كوردیدا (دەفەرا بەھدینان بەدرخان سەئدى ۱۹۷۰، ل ۱۳۴).

۳۷. ئىسماعىل بەدى، مۇسىقا و تايبەتمەندىن وى د ھۆزاتىدا، گۇفارا پەيىف، ژمارە (۲)، ل ۱۸.

۳۸. د. مسعود جەمىل رشید، كېش و سەروا د ھۆزانا كوردیدا، ۱چ، دەزگەھى نالەند يى چاپ و ۋەشانى، دھۆك، ۲۰۱۷، ل ۲۴.

۳۹. د. محەمەد بەكر، بىئىتە رېتىمەكانى شەئرى نوئى كوردى، دیوانى گۇران ۋەك نمونە، گۇفارى كاروان، ژمارە (۱۲۳)، ل ۱۹۸۸، ۲۴ل.

۴۰. نزار ئورمانى، خوین د ھەمبىزا بەفرىدا (فەكۆلینەكا فۇرمالىستى شىكارىیە د شەئرا موئەیەد تەیب دا)، ل ۴۱.

۴۱. فەیسەل مستەفا، ئەفین و ستان، ژ ۋەشانان ئىكەتتیا نفیسەرىن كورد/ دھۆك، دھۆك، ۲۰۰۸، ل ۴۶.

۴۲. د. محەمەد بەكر، بىئىتە رېتىمەكانى شەئرى نوئى كوردى، دیوانى گۇران ۋەك نمونە، گۇفارى كاروان، ژمارە (۱۲۳)، ل ۲۷.

۴۳. فەیسەل مستەفا، ئەفین و ستان، ل ۹۴.

۴۴. ھەمان ژىدەر، ل ۴۸.

۴۵. ھەمان ژىدەر، ل ۱۲۰.

۴۶. ھەمان ژىدەر، ل ۸۶.

۴۷. ھەمان ژىدەر، ل ۸۷.

۴۸. د. پەرىز سابىر، رەخەنى ئەدەبى كوردى و مەسەلەكانى نوئىكرندنەهەى شەئرى، ۱چ، دەزگای ئاراس، ھەولتېر، ۲۰۰۶، ل ۴۱۲.

۴۹. عەلانەددىن سەجادی، نىخ شناسى، چاپخانەى معرف، بەغداد، ۱۹۷۰، ل ۱۰۴.

۵۰. د. پەرىز سابىر، رەخەنى ئەدەبى كوردى و مەسەلەكانى نوئىكرندنەهەى شەئرى، ل ۲۱۴.

۵۱. مەروف خەزەندەر، كېش و قافیە لە شەئرى كوردیدا، چاپخانەى الوفا، بەغداد، ۱۹۶۲، ل ۵۶.

۵۲. ياسر حەسەنى، بىئىتاتى رېتىمى د شەئرا نووياً كوردیدا (دەفەرا بەھدینان ۱۹۷۰ - ۱۹۹۱)، ل ۹۲.

۵۳. فەیسەل مستەفا، ئەفین و ستان، ل ۱۲.

۵۴. ھەمان ژىدەر، ل ۱۶.

۵۵. ياسر حەسەنى، بىئىتاتى رېتىمى د شەئرا نووياً كوردیدا (دەفەرا بەھدینان ۱۹۷۰ - ۱۹۹۱)، ل ۹۵.

۵۶. فەیسەل مستەفا، ئەفین و ستان، ل ۶۴.

۵۷. ھەمان ژىدەر، ل ۹۷.

۵۸. ھەمان ژىدەر، ل ۵۵.

۵۹. ياسر حەسەنى، بىئىتاتى رېتىمى د شەئرا نووياً كوردیدا (دەفەرا بەھدینان ۱۹۷۰ - ۱۹۹۱)، ل ۱۰۰.

۶۰. فەیسەل مستەفا، ئەفین و ستان، ل ۹۹.

كوردە، ل ۱۸.

۱۴. ياسر حەسەنى، بىئىتاتى رېتىمى د شەئرا نووياً كوردیدا (دەفەرا بەھدینان ۱۹۷۰ - ۱۹۹۱)، ۱چ، دەزگەھا سپىرىز يى چاپ و ۋشانى، دھۆك، ۲۰۰۷، ل ۷۱.

۱۵. حمىدە حسن محمد، رېتىم و بىئىتات رېتىم د ھۆزانا نووياً كوردیدا، گۇفارا زانكۇيا دھۆك، ژمارە ۱۲، دھۆك، ۲۰۱۲، ل ۲.

۱۶. عبدالرزاق بىمار، كېش و مۇسىقاى ھەلبەستى كوردى، ۱چ، چاپخانەى دارالحرىە، بەغداد، ۱۹۹۲، ل ۱۱.

۱۷. نعمت اللە حامد نەپلى، پراكىتەزەكرنا رەخنا نووياً ئەنگلۆ ئەمىرىكى لە سەر تېكىستىن گرووياً نووكرنا ھەروھەر، ۱چ، چاپخانا ھاوار، دھۆك، ۲۰۱۳، ل ۲۲۵.

۱۸. نەسروللا ئىمامى، بنەما و مېتۇدەكانى رەخەنى ئەدەبى، و. سەنگەر نازم و ھىمداد حوسىن، ۱چ، ناوئەندى رۇشەنبىرى ئاوتېر، ھەولتېر، ۲۰۱۸، ل ۲۸۹.

۱۹. د. عبدى حاجى، چەند تېۋرەكېن رەخنا ئەدەبى، ل ۵۹.

۲۰. ئەمىن عەبدولقادىر، تېكىست د نافیەرا گوتارا رەخەنى و رىيازىن ئەدەبى دا، ۱چ، ژ ۋەشانان ئىكەتتیا نفیسەرىن كورد / دھۆك، دھۆك، ۲۰۰۸، ل ۱۳۰.

۲۱. د. صلاح الفضل، مېتۇدەكانى رەخەنى ھاۋچەرخ، و. سەردار ئەحمەد گەردى، ۱چ، ناوئەندى ئاوتېر، ۲۰۱۶، ل ۸۰.

۲۲. ئەحمەد چاك، فۇرمالىستى رووسى، گۇفارى رامان، ژمارە ۱، ۲۰۱۱، ل ۱۲۷.

۲۳. نعمت اللە حامد نەپلى، دەرەفەك ژ رەخنى (رەخەنى و فەكۆلین)، ل ۲۵.

۲۴. ھەمان ژىدەر، ل ۲۶.

۲۵. نەسروللا ئىمامى، بنەما و مېتۇدەكانى رەخەنى ئەدەبى، و. سەنگەر نازم و ھىمداد حوسىن، ل ۲۸۰.

۲۶. عەزىز گەردى، كېشى شەئرى كلاسكى كوردى (بەراوردكردى لەگەل عەرووزى عەرەبى و كېشى شەئرى فارسیدا)، ل ۷۱.

۲۷. ئەنۋەر قەرەداغى، ئىقاع و ژيان، گۇفارى كاروان، چاپخانەى دارالحرىە، بەغداد، ژمارە ۶۴، مایسى ۱۹۸۸، ل ۷۴.

۲۸. چنار صدیق غازى، ئاراستىن تەككىكى د شەئرا نووياً كوردیدا (دەفەرا بەھدینان بەدرخان سەئدى ۱۹۷۰، ل ۱۲۴ - ۱۲۵).

۲۹. عەزىز گەردى، كېشى شەئرى كلاسكى كوردى (بەراوردكردى لەگەل عەرووزى عەرەبى و كېشى شەئرى فارسیدا)، ل ۷۲.

۳۰. د. ئازاد ئەحمەد مەحمود، بونىياتى زمان لە شەئرى ھاۋچەرخى كوردیدا (۱۹۸۵ - ۲۰۰۵)، ۱چ، بەلاوكرناۋەى ئەكادىمىي كوردى، ھەولتېر، ۲۰۰۸، ل ۷۱.

۳۱. ئەنۋەر قەرەداغى، ئىقاع و ژيان، گۇفارى كاروان، ژمارە ۶۴، ل ۷۳.

۳۲. چنار صدیق غازى، ئاراستىن تەككىكى د شەئرا نووياً كوردیدا (دەفەرا بەھدینان بەدرخان سەئدى ۱۹۷۰، ل ۱۲۵).

۳۳. ھەمان ژىدەر، ل ۱۲۶.

۱۰. د. مسعود جەمیل رشید، کیش و سەروا د ھۆزانا کوردیدا، ۱، دەزگەھن ئالەند یی چاپ و ەوشانی، دەھۆک، ۲۰۱۷.
۱۱. د. محەمەد بەکر، پەخشانە شیعری کوردی، ۱، دەزگای چاپ و بەلاکردنەوہی ئاراس، ھەولێر، ۲۰۰۴.
۱۲. د. محەمەد بەکر، کیش و ڕیتمی شعری فۆلکلۆری کوردی، ۱، دەزگای چاپ و بەلاکردنەوہی ئاراس، ھەولێر، ۲۰۰۴.
۱۳. د. کەمال مەعروف، تیورە نوێیەکانی رەخنە ئێدەبی، ۱، چاپخانە ی لەریا، سلێمانی، ۲۰۱۲.
۱۴. فەیسەل مستەفا، ئەفین و ستران، ژ ەوشانا ئیکەتیا نفیسەرین کورد / دەھۆک، دەھۆک، ۲۰۰۸.
۱۵. عەلائەددین سەجادی، نرخ شناسی، چاپخانە ی معرف، بەغداد، ۱۹۷۰.
۱۶. عەزیز گەردی، کیشی شعری کلاسیکی کوردی (بەراوردکردنی لەگەڵ عەرۆزی عەرەبی و کیشی شعری فارسیدا)، ۱، چاپخانە ی ەزارەتی رۆشەنبیری، ھەولێر، ۱۹۹۹.
۱۷. د. عبدی حاجی، چەند تیۆرە کین رەخنا ئێدەبی، ۱، چاپخانا ججی ھاشم، ھەولێر، ۲۰۰۸.
۱۸. عبدالرزاق بێمار، کیش و مۆسیقای ھەلبەستی کوردی، ۱، چاپخانە ی دارالحریە، بەغداد، ۱۹۹۲.
۱۹. چنار صدیق غازی، ئاراستین تەکنیکی د شیعرا نوویا کوردیدا (دەقەرا بەھدینان بەدرخان سندی وەک نمونە)، ۱، دەزگەھا سپیری یی چاپ و ەوشانی، دەھۆک، ۲۰۰۸.
۲۰. د. صلاح الفضل، میتۆدەکانی رەخنە ی ھاوچەرخ، و. سەردار ئەحمەد گەردی، ۱، ناوەندی ئاوێر، ۲۰۱۶.
۲۱. د. پەرزێ سابیر، رەخنە ی ئێدەبی کوردی و مەسەلەکانی نوێکردنەوہی شیعەر، ۱، دەزگای ئاراس، ھەولێر، ۲۰۰۶.
۲۲. کامل حسن ئەلبەسیر، رەخنەسازی، ۱، چاپخانە ی کۆری زانیاری عیراقي، ۱۹۸۳.
- گۆفار
۲۳. ئیسماعیل بەدی، مۆسیقا و تابیەتمەندیین وی د ھۆزانیدا، گۆفارا پەیف، ژمارە (۲)، ۱۹۹۴، ەوشانی ئیکەتیا نفیسەرین کوردە.
۲۴. ئەنوەر قەرەداغی، ئیقاع و ژبان، گۆفاری کاروان، چاپخانە ی (دارالحریە)، بەغداد، ژمارە ۶، مایسی ۱۹۸۸.
۲۵. ئەحمەد چاک، فۆرمالیستی رووسی، گۆفاری رامان، ژمارە ۱، ۲۰۱۱، ۱۶۵.
۲۶. نەفیسا ئیسماعیل، پێداچوونەکا کورت ل دۆر کیش و ڕیتمی د بۆچوونین چەند زانایەکاندا، گۆفارا پەیف، ژمارە (۴۴)، دەھۆک، ۲۰۰۸، ەوشانی ئیکەتیا نفیسەرین کوردە.
۲۷. د. محمد بەکر و د. مسعود جەمیل، تیگەھن ڕیتمی دناف میتۆدین رەخنەبیدا، گۆفارا توێژەر، ژمارا (۰)، سال ۲۰۱۷.
۲۸. د. محەمەد بەکر، بنیاتە ڕیتمیەکانی شعری نووی کوردی، دیوانی گۆران وەک نمونە، گۆفاری کاروان، ژمارە (۱۲۳)، ۱۹۸۸.
۲۹. حمدیە حسن محمد، ڕیتم و بنیاتا ڕیتم د ھۆزانا نوویا کوردیدا، گۆفارا زانکویا دەھۆک، ژمارە ۱۲، دەھۆک، ۲۰۱۲.

۶۱. نعمت الله حامد نھیلی، پراکتیزەکرنا رەخنا نوویا ئەنگلۆ ئەمریکی ل سەر تیکستین گروویا نووکرنا ھەرۆھەر، ل ۲۳۳.
۶۲. چنار صدیق غازی، ئاراستین تەکنیکی د شیعرا نوویا کوردیدا (دەقەرا بەھدینان بەدرخان سندی وەک نمونە)، ل ۱۵۸.
۶۳. د. کامل حسن ئەلبەسیر، رەخنەسازی، ۱، چاپخانە ی کۆری زانیاری عیراقي، ۱۹۸۳، ل ۱۹۳.
۶۴. د. محەمەد بەکر، پەخشانە شیعری کوردی، ۱، دەزگای چاپ و بەلاکردنەوہی ئاراس، ھەولێر، ۲۰۰۴، ل ۸۳.
۶۵. فەیسەل مستەفا، ئەفین و ستران، ل ۱۰۷.
۶۶. ھەمان ژێدەر، ل ۷۷.
۶۷. ھەمان ژێدەر، ل ۱۰۸.
۶۸. ھەمان ژێدەر، ل ۱۰۷.
۶۹. ھەمان ژێدەر، ل ۸۱.
۷۰. ھەمان ژێدەر، ل ۱۰۴.
۷۱. ھەمان ژێدەر، ل ۸۶.
۷۲. ھەمان ژێدەر، ل ۱۰۹.

- لیستا ژێدەران:

۱. ئەمین عەبدولقادر، تیکست د نافەرا گوتارا رەخنەیی و رییازین ئەدەبی دا، ۱، ەوشانا ئیکەتیا نفیسەرین کورد / دەھۆک، دەھۆک، ۲۰۰۸.
۲. یاسر حەسەنی، بنیاتی ڕیتمی د شعرا نوویا کوردیدا (دەقەرا بەھدینان ۱۹۷۰ - ۱۹۹۱)، ۱، دەزگەھا سپیری یی چاپ و ەوشانی، دەھۆک، ۲۰۰۷.
۳. د. نازاد ئەحمەد مەحمود، بونیاتی زمان لە شیعری ھاوچەرخی کوردیدا (۱۹۸۵ - ۲۰۰۵)، ۱، بەلاوکراوہی ئەکادیمیای کوردی، ھەولێر، ۲۰۰۸.
۴. نعمت الله حامد نھیلی، شیوازگەری: تیوری و پراکتیک (فەکۆلینەکە د بیافی ھۆزانن)، ۱، دەزگەھا سپیری یی چاپ و ەوشانی، دەھۆک، ۲۰۰۷.
۵. نعمت الله حامد نھیلی، پراکتیزەکرنا رەخنا نوویا ئەنگلۆ ئەمریکی ل سەر تیکستین گروویا نووکرنا ھەرۆھەر، ۱، چاپخانا ھاوار، دەھۆک، ۲۰۱۳.
۶. نعمت الله حامد نھیلی، دەرافەک ژ رەختی (رەخنە و فەکۆلین)، ۱، چاپخانا ھاوار، دەھۆک، ۲۰۱۰.
۷. نزار ئورمانی، خوین د ھەمبیزا بەفریدا (فەکۆلینەکا فۆرمالیستی شیکارییە د شعرا مۆئەید تەیب دا)، ۱، چاپخانا ەزارەتا پەرۆردی، ھەولێر، ۲۰۰۵.
۸. نەسروللا ئیمامی، بنەما و میتۆدەکانی رەخنە ئێدەبی، و. سەنگەر نازم و ھیمداد حوسین، ۱، ناوەندی رۆشەنبیری ئاوێر، ھەولێر، ۲۰۱۸.
۹. معروف خەزەندەر، کیش و قافیە لە شعری کوردیدا، چاپخانە ی الوفا، بەغداد، ۱۹۶۲.